

INTRODUCERE LA „HAMLET“ DE PASCAL BENTOIU

■ LUMINIȚA
VARTOLOMEI

Istoria oricărei opere sortite a se înscrie drept *titlu memorabil* în evoluția genului începe cu mult înainte ca prima notă să fi fost așternută în partitură; adeseori, vreme îndelungată se scurge între contactul germinator cu subiectul dramatic și plămădirea embrionului viitoarei lucrări lirice. *Oedip-ul* enescian de pildă, terminat la 27 aprilie 1931 și prezentat în premieră mondială la 13 martie 1936, se înfiripasc în conștiința compozitorului într-o seară a anului 1910, sub impresia copleșitoare a tragediei lui Sofocle în interpretarea marelui Mounet-Sully: „Leșind de la Comedia Franceză eram halucinat, posedat. O idee fixă îmi cuprinsese mintea: să compun un *Oedip*“ — mărturisea Enescu. Tot astfel, poate că într-o zi Pascal Bentoiu — acest artist extrem de discret în ceea ce privește truda lui de creator, meandrele procesului de zămislire a muzicii — va părăsi obișnuitele-i rezerve legate de ceea ce este sau consideră a fi la un moment dat neesențial pentru înțelegerea operei sale și va dezvălui originea fascinației pe care drama eroului shakespearean a exercitat-o asupra-i, conducând către acel grad de incandescență trăire unde a fost posibil să ia ființă partitura lui *Hamlet*. Până atunci însă, pentru noi, istoria lucrării începe în 1969 când, după aproape patru ani de muncă intensă la elaborarea libretului și muzicii, opus-ul a fost definitivat.

Fără îndoială că trebuie să avem totuși în vedere, ca antecedente ale acestei creații, vasta și îndelunga experiență a autorului în domeniul muzicii de teatru: două opere (*Amo-*

ral doctor, după Molière — 1964; *Jertfirea Ifigeniei*, după Euripide — 1968, distinsă cu premiul „Italia“ al Radioteleviziunii Italiene) și muzica de scenă scrisă, începând din 1955, pentru aproximativ 25 de piese (cinci dintre ele, de Shakespeare!) — subliniind îndeosebi importanța pe care a avut-o, în acest context, realizarea partiturii muzicale la montarea din 1958 a lui *Hamlet*. Căci — așa cum afirma Enescu despre „opera vieții sale“ — „un asemenea subiect nu-l alegi tu: te alege el, sare asupra ta, te înșfacă, nu-ți mai dă drumul. Nu scapi decât cu stiloul în mână, în fața hirtiei cu portative.“

În timpul relativ scurt ce a trecut de la terminarea ei și pînă astăzi, opera lui Pascal Bentoiu a cunoscut o ascensiune spectaculoasă. În 1970, participînd la Concursul Internațional de Operă „Guido Valcarenghi“ (fondat de cunoscuta regizoare Margherita Wallmann în memoria soțului ei), *Hamlet* obține premiul competiției de la Milano, decernat de un juriu din care făceau parte, printre alții, Georges Auric, Boris Blacher, Herbert von Karajan, Gian Carlo Menotti, Bernard Gavoty. Un an mai tîrziu are loc, la Filarmonica „George Enescu“ din București, prima auditiție publică a partiturii (conform dorinței autorului, prezentarea în concert precede montarea scenică),

salutată de critica muzicală în unanimitate drept evenimentul capital al stagiunii și dată esențială în istoria operei naționale. (Muzicologul Petre Codreanu — astăzi directorul Operei Române, pe scena căreia lucrarea lui Pascal Bentoiu a fost reprezentată acum pentru prima dată la noi în țară — scria cu acel prilej fraza cea mai profundă și mai adevărată poate din nenumăratele aprecieri entuziaste publicate atunci: „Hamlet nu este o operă pur și simplu, ci o adâncă și vastă meditație asupra destinului, ceea ce o înrudește cu *Oedip*-ul enescian, într-un tandem spiritual de mare forță.“) Premiul „George Enescu“ al Academiei R.S.R. încununază apoi partitura, pe care în 1972 editura milaneză Suvini-Zerboni o tipărește, iar posturile de radio italiene, engleze și ungare o difuzează, în înregistrarea realizată de Radioteleviziunea Română.

Anul 1974 aduce prima versiune scenică a lucrării, la Opera Municipală din Marsilia, în regia Margheritei Wallmann, cu decorurile și costumele semnate de André Acquart și sub direcția muzicală a lui Reynald Giovanetti. Rezonanța mondială a evenimentului a fost promptă și durabilă. Jean Abel scria, în gazeta marsilieză „Le Provençal“: „Iată o mare reușită, îndrăzneță, cu inteligență și gust, foarte importantă din diverse puncte de vedere. *Hamlet* de Pascal Bentoiu este o operă autentic modernă, dar de o frumusețe armonioasă, chiar în momentele cele mai tragice, cele mai patetice. Și această operă cuprinde o mare bogăție de omenie adevărată...“ În articolul său intitulat „De la modern la clasic“ („Carrefour“, Paris), Antoine Goléa aprecia lucrarea ca fiind „de o forță dramatică neîndoielnică... Bentoiu are simțul dramei și de asemenea al mișcării. Ritmul său este puternic, lirismul său arzător, mergând pînă la expresionism — Berg nu e departe — scenele de bază sînt bine aduse, iar crescendo-ul lor irezistibil.“ Carola Eckart („Die Bühne“, Viena) elogia maniera în care compozitorul „acceptă spontan toate mijloacele pentru a conferi intuiției sale structura cea mai accentuată... prin includerea — suveran stăpînită — a tuturor mijloacelor moderne de compoziție (de la cele seriale, politonale, aleatorice, pînă la cele electronice)“. Iar în revista londoneză „Opera“, Tony Mayer conchidea: „Bentoiu aparține acelei categorii de compozitori care cred în evoluție, în creștere mai curînd decît în distrugere și care consideră că în învățăminte trecutului mai poate exista valoare... păstrînd astfel un remarcabil echilibru între vechi și nou, între tradiție și originalitate“.

■ n sfîrșit, iată-ne în momentul montării lui *Hamlet* pe scena Operei Române. O întreprindere dificilă, solicitînd din plin meșteșugul și fanazia deopotrivă, în efortul comun al tuturor

compartimentelor angajate la realizarea ei de a se situa cu îndrăzneală solid justificată la nivelul de modernitate și universalitate, de profunzime filozofică și permanență umană al partiturii. Așa cum declara nu de mult autorul, opera sa nu este ilustrație pentru un text celebru, ci lucrare independentă, pentru care — pornind de la tema dată — a construit suportul dramatic cel mai adecvat desfășurării muzicale proprii. Mergînd mai departe încă, aș spune că opera lui Pascal Bentoiu este o meditație pe marginea textului shakespearian, exprimată într-un original comentariu poetic-muzical — ceea ce înseamnă că o concepție scenică pe măsura partiturii nu poate avea decît minime tangențe cu reprezentările (fie și ilustre) ale piesei, care sînt ele însele comentarii de regie și actorie asupra tragediei în sine.

„În cele cinci redactări succesive ale libretului, din ce în ce mai concentrate — mărturisește compozitorul — a trebuit, subordonîndu-mă rațiunilor construcției sonore, să comprim substanțial și uneori să modifice datele piesei originale. Astfel Horațio, care nu este decît oglinda preocupărilor lui Hamlet, n-a intrat ca personaj în operă, neputînd deveni un caracter la fel de viguros ca celelalte. Importante scene, ca cea a groparilor de pildă, nu și-au găsit nici ele locul în construcția muzicală. Majoritatea personajelor secundare au dispărut, marea scenă între prinț și mama sa s-a transformat într-un interludiu-pantomimă, cunoscutul monolog a fost deplasat de la locul său, devenind un alt mare interludiu. În schimb, corului i-a fost hărăzit un rol pe care nu avea cum să-l aibă în piesa originală; mai mult chiar, pentru versiunea prezentată de Opera Română am compus un preludiu pe care l-am destinat tot corului, a cappella.“

Am plecat de la ideea că textul e suficient de cunoscut spre a mă scuti de prea multe motivări și explicații, și am urmărit să înfățișez caracterele în ce au ele mai puternic, construind drama muzicală pe situațiile-cheie ale tragediei. Succesiunea finală a scenelor (10 la număr) a dus la o formă muzicală ce ar putea fi asemuită unei lungi simfonii dramatice în trei părți (asimilabile actelor), legate între ele prin două mari interludii“.

C onducerea muzicală a acestei „simfonii dramatice“ (cum atît de exact o definește autorul) a fost încredințată lui Paul Popescu — dirijor ce evoluează cu egală prestație la pupitrul operei ori pe podiumul de concert. „Munca de pregătire a premierei cu opera lui Pascal Bentoiu — declară el — mi-a cerut un efort mai mare decît a fost necesar pentru realizarea oricăreia dintre lucrările românești pe

care le-am interpretat în cariera mea. Un efort pe care l-am făcut cu toată dragostea, convins fiind de valoarea ieșită din comun a partiturii în slujba căreia era angajat și de faptul că această partitură îl solicita ca indispensabil. Aparent paradoxal, căci *cantitatea* de muzică (aproximativ o oră și jumătate) este relativ mică față de proporțiile tradiționale ale genului; în schimb, determinată fiind de extrema concentrare și de modernitatea expresiei, în momentul elaborării spectacolului ea pare a se dilata sub presiunea internă a *calității*, care își impune supremale exigențe. Calitatea este de asemenea preț înțit (nu spun o noutate: autorul însuși a mărturisit a fi urmărit în mod deliberat acest lucru, pe care de altminteri cariera de pînă acum a operei l-a demonstrat) impresia este desăvîrșită chiar la audiția în concert sau radiofonică. Este o realitate care obligă imens pe realizatorii unei versiuni scenice și sînt fericit să pot afirma că, în ceea ce privește orchestra și pe cîntăreți, dificultățile considerabile ridicate de noutatea facturii, de expresie și de tehnică deopotrivă, au fost biruite cu brio.“

Interpretul lui Hamlet este — cum era și firesc — tenorul Florin Diaconescu, cel care a cîntat rolul titular cu ocazia memorabilei prime audiții în concert din 1971. „Șansa de a fi primit acest rol fascinant la o vîrstă încă tînără — spune el — o datorez compozitorului Pascal Bentoiu, care a încredințat anonimului care eram în urmă cu patru ani interpretarea lucrării pe care în acea clipă o iubea cel mai mult. Iar faptul că încep cu Hamlet cea de a 11-a stagiune din cariera mea îl consider a fi un semn de bun augur, pe care mă voi strădui să-l confirm, ca și pînă acum, printr-o muncă lucidă, fără răgaz. Am bucuria să cînt alături de o distribuție cu o medie de vîrstă tînără — lucru dorit dintotdeauna de spectatori și care, alături de stilul punerii în scenă, cred că va contribui la pașii înaintea pe care teatrul nostru se străduiește să-i facă. Cei patru ani care au

trecut au fost pentru mine foarte bogați în experiență: am cîntat mult și multe roluri; în tot acest timp, datorită magistralei transpuneri în muzică realizată de Pascal Bentoiu, personajul lui Shakespeare m-a urmărit neconștient (deși nu eram sigur că-l voi intruchipa cîndva pe scenă). Sînt deci îndreptățit să cred că acum îl interpretez mai bine decît aș fi putut-o face înainte cu patru ani. În plus, colaborarea cu regizorul George Teodorescu mi-a diversificat paleta de expresie, chiar dacă unele momente ale rolului au fost puse într-o altă lumină decît le vedeam atunci, în concert.“

Într-adevăr, făcînd abstracție de mult elogiata montare de la Marsilia a Margheritei Wallmann ca și de „tradiția“ punerii în scenă a tragediei shakespeariene, regizorul George Teodorescu a căutat să adîncească viziunea originală a compozitorului asupra binecunoscutului subiect.

Ată deci, sumar expuse, opiniile cîtorva dintre principalii realizatori ai celei dintîi montări naționale a operei *Hamlet* de Pascal Bentoiu. Opinii exprimate într-un moment cînd căutările, incertitudinile fuseseră depășite; cînd spectacolul se închea tot mai organic într-un ansamblu unitar și echilibrat; cînd întregul trebuia doar finisat și exersat spre a dobîndi mobilitatea degajată a rutinei. Într-un cuvînt, într-un moment pe care numai două săptămîni îl despărțeau de seara premierei.

